

THE PROBLEM OF „SPLITTING”: MODALITIES OF NON-PLACE REPRESENTATION IN THE NOVEL GHERLA-LĂTEȘTI BY PAUL GOMA

Veronica Nanu, "Alec Russo" State University of Bălți, Moldova

*Abstract : In the present research named The problem of „splitting”: modalities of non-place in the novel **Gherla-Lătești** by Paul Goma are highlighted major ideas concerning the Heidegger's concept of „open place” became a sine qua non requisite for being. At the same time, this study is focusing on the meaning's interpretation of existential correlative couple „here-there”, as the mark of the relations between the place and the non-place. The study reveals the phenomenon impact of the dissidence over the Romanian literature after 1945 as one of the few possibilities of escape from the communist totalitarian space.*

The option for Paul Goma's work interpretation is regarded to the fact that his destiny represents an emblematic case of Romanian dissidence. Therefore, the study of the novel the „obsessive decade” which is describing the picture of a devouring space will draw the image of the split personality, blocked by the passion for writing and surprised in its transition from world subjected to terror to a possible “paradise” which will remain suspended.

Beyond the theoretical components, this study insists on text analysis of the novel named Gherla-Lătești in which with the assistance of narrative technique and the included middle logics, is revealed the idea of irremediable destroying identity.

The research of dissidence will highlight the chimeric image of the freedom re-entry, emphasizing the problem of the non-place, due to the philosophical and literal interdisciplinary analysis. The Goman Ego, capsulated inside his mind, looking for the fact of the „Being-in”, is living in a psychological time and space and is creating an imago mundi under the eyelids.

Keywords: splitting, dissidence, torture, place, non-place, freedom.

Imaginea disidenței ca fenomen apare în diferite cadre politice, atât temporale cât și spațiale, dictând o listă de diverse constrângeri sau posibilități accesibile pentru fiecare spirit protestatar. În plus, relevarea condiției intelectualului disident în România din perioada comunistă presupune o reflecție asupra trecutului apropiat, întru recuperarea și reconstituirea valorilor etice din sfera politică, întrucât disidența ca fenomen este inseparabilă de regimul totalitar, devenind replica asumării etico-politice a unor gesturi față de sistem. Oriunde, susține Hannah Arendt, „totalitarismul deține controlul absolut, el înlocuiește propaganda cu încredințarea și folosește violența nu atât pentru a-i speria pe oameni (lucrul acesta se face doar în faza inițială, când mai există, însă opoziție politică), cât pentru a realiza constant doctrinele sale ideologice și minciunile sale practice” (Arendt 2006: 424). În cele din urmă, regimul totalitar, în viziunea exegetei, creionează două valențe: propaganda și teroarea. Închisoarea, menționează Dragoș-Mugurel Cristea, în chip paradoxal, devine „un spațiu deosebit care filtrează moralitatea și caracterul oamenilor” (Cristea 2008: 25). Nu putem nega faptul că spațiul carceral a fost dintotdeauna un loc al intimidării, al claustrării și al abuzurilor, acționând ca o forță de masacrare a „eului” și de dezolare a personalității. Perioada dictaturilor totalitare, însă, ascunde o altă imagine a închisorii, ca mijloc de represiune, anihilare, și nu în ultimul rând, de distrugere, imagine care, grație literaturii de sertar: a jurnalelor, și memoriilor celor care au suferit caută să deschidă „oblonul”. Hannah Arendt definește acest călău prin două caracteristici fundamentale: pe de o parte – o atracție maladivă

față de rău, iar pe de altă parte – un dispreț total față de viața umană. Cu alte cuvinte, totalitarismul se orientează nu doar spre o exterminare a dușmanului, ci și a memoriei sale, transformând deținutul într-un „mort viu, un nenăscut, un neconceput, [...] căruia i se interzice de a fi existat vreodată” (Cesereanu 1998: 123), strigoi înstrăinat de identitatea sa, de familie, de societate, de propria sa viață, păstrând incertitudinea revenirii în locul pe care l-a pierdut. Acest malaxor al justiției comuniste are ca obiectiv transformarea omului și crearea așa zisului *homo sovieticus*, a unui om nou, reeducat, robotizat, lipsit de orice personalitate, un ne-om. Existența lui este legiferată prin ne-ființare, definită de Martin Heidegger în *Introducere în metafizică* ca o „materie care nu și-a primit forma de materie, care nu-și poate da sie înseși forma și pentru a oferi, astfel, un aspect” (Heidegger 1999: 48), plasat într-un non-loc și non-timp, plăsmuind imaginea perfectă a individului colectiv, pictată corespunzător moralei comuniste.

Condiționată de experiența dramatică, aproape înjosoare a torturii totalitariste, literatura română a păstrat relativ puține documente referitoare la teribila imagine a spațiului carceral. Totuși, în ciuda controverselor iscate în jurul persoanei sale, Paul Goma rămâne una dintre figurile marcante ale disidenței române. Devenind un personaj incomod, Goma, are „experiența de a nu mai aparține unei lumi, unui topos” (Coza 2011: 15), care intră într-o cursă febrilă de căutare a umanului, a libertății supreme, anunțând în și prin romanul său formele revoltei din spatele gratiilor, care transcend dincolo de spațiul închis al penitenciarului, zdruncinând „sentimentul de dezrădăcinare și inutilitate” (ibidem). Adevărata valoare de document al unei epoci de mărturie artistică a scrisului lui Paul Goma este patima de a pune „pe hârtie” tot ce a văzut, tot ce a „simțit” (Goma 2003: 264). Edificator în acest sens este romanul *Gherla-Lătești*, conceput ca o memorare târzie a primei experiențe penitenciare. Romanul, care poartă „numele terifiantei închisori inventariază locul, topografiază universul carceral, definește această lume supusă terorii” (Coza 2011: 182), pe care Goma o „ne-uită” și o „ne-tace”.

Prima variantă a Gherlei, începută și finalizată în noiembrie-decembrie 1972, fusese determinată ca printr-un delict la replica întrebătoare a unui cuplu de pictori români, gazdele pariziene ale viitorului autor. După ce Goma le descriesese bătaia încasată la Gherla, din 19 noiembrie 1958 (cu două zile înaintea eliberării), gazdele au plusat într-un mod logic: „De ce n-ai scrie o carte cu ceea ce ne-ai povesti - dar așa cum ne-ai povestit?” Romanul *Gherla-Lătești* devine răspuns la această întrebare, unul, care păstrează același trunchi confesiv și documentar, tot mai elaborat de la o variantă la alta. Abia în a patra variantă, cea rescrisă în octombrie 1973, interlocutorul, căruia-i povestește experiențele de închisoare dispare, cu tot cu replicile sale din paginile cărții lui Paul Goma. Structura sa, însă – păstrează această prezență – absență a receptorului prim de suferință românească și estică, întrucât ea este considerată simbolică pentru indiferența stângiștilor occidentali față de dramele din lagărul socialist. De altfel, dialogul devine unul monologat, prin decuparea tuturor intervențiilor neîncrezătoare sau naive ale întâiului ascultător. Acestea ies din dialogul inițial, păstrând, între rândurile acum compacte ale mărturiei lui Paul Goma, tot atâtea semne ale mirării.

Romanul, subliniază Anca Hatiegan, invocă o „poetică anti-mimetică bazată pe logica terțului inclus” (Hatiegan 2005: 12), ceea ce va fi denumit de însuși autorul operei cu termenul de *s i m u l t a n e i t a t e*. Dedublarea sau mai bine zis desplicarea dramatică denotă imaginea suferinței sub presiunea disociantă a sistemului concentraționar al regimului

totalitar. Această problematică a „despicării”, pictează un tablou carceral, reprezentat de către Paul Goma. Dialogul dintre Ilarie Langa (protagonistul romanului *Ostinato*, unde pentru prima dată atestăm imaginea dedublării naratorului/personajului) și Marian, este revelator în acest sens:

[...] am traversat închisoarea, cu... cu un fel de conștiință a scriitorului, cu sentimentul că sunt scriitor, și scriitor fiind, nu trebuie, nu am dreptul să pierd nimic din ceea ce... nu e vorba de detașare, de... dacă m-aș fi desprins, cu scopul de a observa, n-aș mai fi trăit, or eu am trăit cu pielea și cu măruntaiele fiecare secundă. Poate am realizat o dedublare.

– Hai să zicem: *despicare*. am intervenit. Pe mine, cel puțin, dedublarea mă face să vad un fel de alternanță(...) pe când despicarea ar fi mersul pe amândouă cărările în același timp [...] Am vrut să spun: simultaneizarea.

- Exact! A sărit Marian. Dă-i dracului de termen, să zicem că despicarea nu-i cel mai fericit, dar imaginea - asta este! Voiam să spun că trăiam direct și observam în același timp, (Goma 2007: 124).

Problematica „despicării” este reluată ulterior și în romanul *Gherla*, unde perspectiva narativă a lui Marian este reluată de eul narator/personaj central, punând în prim plan teoria naratorului participativ:

[...] *dacă propui să observi și să ții minte ce vezi, ce simți, ce gândești într-un moment tensionat, tensiunea scade - de pildă, când ești bătut: dacă-ți propui să observi ce faci, ce spun cei care urmează să te bată (apoi: cei care te bat; apoi cei care te-au bătut), ce simți, gândești tu (în așteptare, apoi în acel moment, apoi după), durerea scade cu cel puțin un sfert - ceea ce nu-i puțin....Adevărat, încercarea de a observa alternează puritatea, plinătatea trăirii, dar n-o să mă plâng niciodată că n-am lăsat trăirea nealterată, neîmplinită de observație... Atâta cât am îmi ajunge ca să nu uit în vecii vecilor, (Goma 1990: 176).*

Naratorul creionează imaginea celui care mărturisește ca, fiind despiciată pe două planuri simultane, cel al bătăii și cel al observației, care la rândul său este determinată de condițiile subumane ale detenției, concepută de către „păpușarii” statului totalitar - ca agresiune. Or, după cum susține Ruxanda Cesereanu, „schema arhetipală a Gulagului este o coborâre a d i n f e r n o s ” (Cesereanu 1998: 12).

Observarea, în sensul său existențial poate fi tradusă prin termenul p r i v i r e . Martin Heidegger în *Ființă și timp* pune în discuție noțiunea de „privire - ambientală” (Heidegger 2003: 94), ce exprimă condiția ființei ca „fapt-de-a-fi-în-lume”(ibidem). Paul Goma, construiește în paginile romanului *Gherla* „o imago mundi” (Cesereanu 1998: 223), iar apartenența acestei lumi, potrivit studiului realizat de Martin Heidegger „se determină, pornind de la semnificativitatea constitutivă a lumii, și ea realizează înăuntrul aceluși posibil „unde”, o articulare a unui „aici” și „acolo” (Heidegger 2003: 153). Acest cuplu corelativ existențial denotă transferul de accent de la personalitatea naratorului spre imaginea poporului român, de la el, spre ei, și de la un „aici” (acasă), la un „acolo” (adverb de loc, cu o semnificație deloc ambiguă pentru cazul scriiturii Paul Goma, prin care se înțelege: celula ca spațiu al ființării, claustrat și lipsit de orice personalizare: „[...] acolo unde-l pusesese [...], în Camera de liberare la *Gherla* [...]” (Goma 1990: 164). Wilhelm von Humboldt fixează atenția asupra limbilor care exprimă pronumele personale „eu” și „tu” printr-un „aici”, iar pe „el”- printr-un „acolo” (Humboldt 1829: 304 apud Heidegger 2003: 164). Cu alte cuvinte, adverbele: „aici” și „acolo” adaugă semnificației sale primordiale de pure determinări locale,

„caracteristici ale spațialității originare”, devenind „așa zisele determinative ale eului” (ibidem). Imaginea lui „aici”, ce surprinde tabloul casei din Mana, contopit cu lumea proprie eului – „calidorul”, nu se mai adresează sieși, ci devine un vector cu sens opus, orientat fiind de la sine, către un „acolo”, al „ființării la-îndemână, accesibilă privirii ambientale [...], având totuși în vedere *pe sine* în spațialitatea existențială” (ibidem), care pentru eul narator al lui Paul Goma ființează grație propriilor sale legi ontice:

[...] deținuții aflați în afara celulei [...] când se întâlnesc cu alți deținuți[...] trebuie să se așeze „în alarmă” uite-așa: te-ntorci cu fața spre cel mai apropiat perete, zid, gard, stâlp, îți pui mâinile la ceafă, încleștate cu coatele mult împinse înainte, alcătuind un fel de ochelari de cal, ca să nu poți vedea în lături [...], (Goma 1990: 138).

„Aiciul” eului gomian, sau în sensul existențial – locul, trebuie perceput printr-o raportare la un „acolo”, care din punct de vedere antropologic denotă conceptul de non-loc, vidat de orice personalizare. În acest sens, negația „non-”, percepută în termeni existențiali, transformă locul într-o cavitate goală, pe care putem s-o „atingem numai pe dinafară, deoarece nu dispune de un conținut pe care să i-l descoperim înăuntru” (Cornea 2010: 10). Spațialitatea existențială care determină locul personajului/naratorului se întemeiază ea însăși pe condiția sui generis a „faptului-a-fi-în-lume”, în cazul disidentului, echivalentă cu patima scrisului: „Și m-am hotărât să nu-i uit în vecii vecilor, să nu mă răzbun, ci mai crunt: să nu-i ui să-i neuit eu într-o carte și, mai ales: să nu-i tac, să-i netac” (Goma 1990: 168). Cu alte cuvinte schema existențială a lui Kant „ego sum – cogito sum” este tradusă de către Goma prin: eu scriu - eu sunt. Eul narator, în acest sens, are ca miză o ființare, unde ființa consistă în a avea propriul său loc, personalizat. Scheler interpretează personalitatea, în chip explicit prin „faptul de a fi persoană”, persoana în opțiunea lui Scheler, nu poate fi gândită ca o ustensilă, ci dimpotrivă „este ceea ce este trăit în mod simultan, în nemijlocitul său ca unitate a trăirii și nicidecum un lucru doar gândit în urma și în afara traiului nemijlocit” (Scheler 1916: 243 apud Heidegger 2003:65). Cu alte cuvinte, depersonalizarea devine marca locuirii unei țări totalitare, unde ființa ca printr-un proces al Naturii, devin simple ustensile, executanți ai legilor inerente ale acestui proces.

Paul Goma aduce în fața lui însuși, aflarea de sine, nu printr-o accepție de ordin perceptiv și printr-o regăsire de sine total afectivă. Frica, susține Heidegger, devine „un mod al situării afective”, reprezentând „ființarea intramundană” într-un sens amenințător. În acest sens, sentimentul fricii creează condiții pentru recrearea mental-sentimentală a locului:

Ți-am spus că mi-e frică. Tocmai pentru că mi-e foarte frică, nu tac – n-ai băgat de seamă că tăcerea alimentează frica? Pe întuneric, noaptea, ca să-ți faci curaj, vorbești singur, cu cât vorbești mai tare, cu atât îți e mai puțin frică. (ibidem: 22).

Vorbirea, ca acțiune, în scrierea lui Goma, devine marca unei stări de deschidere autentică, bogată de sine însuși. Exteriorizarea prin vorbire în momentul actualizării discursului, ce construiește un fel specific mundan de a fi, în accepție existențialistă, este limba. Limbajul lui Paul Goma, „exilat și ca scriitor” (Lazslo 2008:120), cum susține Alexandru Lazslo, „nu seamănă prin nimic cu ceea ce se scria” (ibidem) până atunci. Goma introduce în textul său limba vorbită, („așa cum este ea”) (ibidem) de către membri aparatului de represiune. Este un limbaj smuncit, un rest de limbă murdară, prin care se ghicește o „limbă de lemn”, actuală pentru perioada comunistă:

Françoise Thom în studiul *Limba de lemn* se referă la „o limbă alienată, goală, nov-limba, ideologizată” (Thom 1993: 119).

Drama protagonistului este dictată de prelungirea sentimentului de despicare, în interiorul spațiului carceral, cel preconizat pentru plimbare:

Țarul era... ce era țarc, adică loc îngrădit, închis Într-un fel e mult mai greu de suportat, decât celula – cu cei șase pereți , aia este un mormânt cinstit, cu capacul ținut. Țarul însă... Are numai cinci pereți, îi lipsește tavanul, are deci o fereastră deschisă (și neoblonită), spre cer, spre aer, spre soare – spre libertate. Dar prin acea fereastră libertatea ți se închide cu o mână și ți se ia cu celelalte [...] cerul era prea cer, aerul prea aer, lumina din cale –afară de luminoasă, torturantă (Goma, 1990: 136),

dar și după ieșirea din închisoare, fără termen clar de expirare:

Raza era fructul oprit, care niciodată nu mă tentase. Să ies din rază? [...] Unde să mă duc? Casa mea aflându-se nu în afara razei, ci în afara țării, în afara Europei, în afara lumii, la mama dracului, pe planeta Rusia. Dacă părinții s-ar fi mutat, cum aveau de gând în raionul Slobozia, firește aș fi dat și eu o fugă până acolo. Deși... ar fi construit locuința aceea, din satul acela, din raionul Slobozia, o acasă? Ce să mă fi atras acolo? Locurile, oamenii? Dar locuri nu mai avem demult, din martie 44, de la refugiu, dar oamenii erau în total doi: mama și tata. (ibidem: 257).

Personajul obsedat de faptul că existența sa a fost deturnată de la cursul său normal, privit ca un „[...] vierme,, un nimic, un ăla asupra căruia partidul îi dăduse drept de viață și de moarte” (ibidem, 106), încearcă să reintre în posesia propriului sine, nealterat, nedespicat: „eu sunt român, am și eu un punct de vedere” (ibidem, 102). Or, momentul crucial al mărturisirii eului narator, resimțit în calitate de martor, dar și implicat în același timp, în activitatea de actor al evenimentului din 19 noiembrie 1958 devine aducător de o suferință greu cuantificabilă:

[...] eu plângeam, ar fi fost bine să pot plânge, nu loviturile, nu ele mă atingeau, plângeam pentru că, pentru că, pentr, și atunci prima dat de la arestare, pentru prima oară în viață, am spus, mi-am spus, le-am spus: EI LASĂ... EI LASĂ! [...] Fusesem despicat, jumătate din mine fusese trimis cu totul, mutat acolo, la gaură” (ibidem, 146).

Autorul reușește să-și adecveze scriitura la condiția despicată a protagonistului, prin dese schimbări de perspectivă, prin planurile prospective și retrospective intercalate, prin alternanța și interferența a trăirilor unui spațiu clausturat, carceral, amintiri sau transpunerea stărilor de spirit ale eului narator/personaj. „Eul” gomian devine unica exteriorizare a conștiinței de sine și a tuturor conceptelor sale. Din el nu rezultă nimic altceva decât un subiect „transcendental” (Heidegger 2003: 421) al gândirii. Prin rostirea pronumelui personal „eu”, naratorul optează pentru o ființare ce are în vedere pe sine însuși. Cu toate că semnificația acestui cuvânt pare a fi destul de simplă, abordarea lui din punct de vedere existențialist îi oferă alte valențe semantice, descriindu-l pe „sinele însuși” (ibidem) și nimic altceva decât „subiectul absolut” (ibidem), acel „ceva” (ibidem), care rămâne identic cu sinele lăuntric, schițând imaginea locului interior al naratorului / personajului: „[...] în închisoare deținuții nu au voie să rostească pluralul noi. În închisoare ești singur, ești unu ești: eu [...], soliciți în numele tău și nu al unui grup”. (Goma 1990: 53). Și mai mult, apariția „eului” pe tabloul pigmentat de totalitarism, trebuie înțeleasă în sens kantian cu multe rezerve, dacă nu într-unul diametral opus, întrucât el nu mai este „eul care gândește” – un subiect logic în devenire, cu o conștiință de sine și de modificările sale existențiale, ci un om nou, „[...] un

deținut, un vierme, un nimic, un ăla asupra căruia partidul îi dăduse drept de viață și de moarte”. (ibidem: 106). „Eul” echivalează cu a fi într-o lume, sau mai bine zis în matricea originară care te definește. În paginile romanului *Gherla* „eul” apare mutilat, transformat într-un „ăla” (varianta vorbită a pronumelui demonstrativ de depărtare), care vine să echivaleze ființarea sinelui narator cu o „non-ființare”, lipsit de propriul său „loc-de-deschidere” (Heidegger 2003: 182), incapabil de „a gândi ceva” (ibidem: 424). Obținem o nouă schemă a faptului de a fi, construită în conformitate cu ideologia totalitaristă: eu sunt – dar nu gândesc. Despicierea personajului este surprinsă de către Paul Goma, tocmai în momentul refuzului de a se conforma cu noua schemă “inventată” de către sistemul de tortură. Deținutul, în imaginea eului narator, fiind suspendat între două sisteme: cel comunist și cel capitalist, transcende cu luciditate imaginea lumii care i se impune: „Atunci când le-am auzit, le-am tratat cu neîncrederea lucidului [...], al celui care-și dă seama de deosebirile dintre adevărul din afară și adevărul din pușcărie [...], dar nu aș face eu, cum faci tu, cum ar face muritorii de rând – nu!” (Goma 1990: 163). Toate aceste procedee de simultaneizare servesc sugestia despiciării, valorificând imaginea pierderii posibilității de a gândi, de a se exprima, de a scrie, de a citi, lipsindu-l pe protagonist de tot ce ar însemna existență, de tot ce ar avea tangență cu posibilitatea de a-și recăpăta locul.

Deși despicierea favorizează o extensiune a conștiinței prin trăirea simultană pe mai multe planuri ale sale, personajul o resimte în primul rând ca o traumă, cu atât mai dureroasă cu cât pare de nedepășit. Această extensiune, este pigmentată, în termeni antropologici, de imaginea „excesului de spațiu” (Augé 1992: 45), căruia, Marc Augé în studiul *Introduction à une anthropologie de la surmodernité*, îi imprimă caracteristica de bază a non-locului:

[...] aerul curat, poate prea curat, prea tare pentru plămâni ca ai noștri, obișnuiți cu puțin și prost pentru carnea noastră de... ciupearcă, de Rigă Crypto – aerul îmi îndurera pe dinăuntru răsuflarea, pe dinafară îmi urzica pielea, îmi ustura vederea. (Goma 1990:142).

Paul Goma descrie imaginea unui spațiu psihologic, ce poate fi definit drept o entitate rezultată prin reflectarea subiectivă a lumii externe (lumii din afara celulei - țarcul de plimbare). Spațiul psihologic este sesizat prin intermediul sensibilității și experienței, accesibil grație percepției senzoriale, fiind supus subiectivității personajului:

[...] țarcul mă făcea să sufăr, [...] Am început, ca de obicei să tremur. Nu de frig - de are. De un frig... Dar nu din acel moment, ci de un alt frig, frigul care-mi rămăsese în carnea memoriei (ibidem: 142).

Imaginea non-locului este determinată și de „excesul de timp”, susține Marc Augé (1992: 46). Operei lui Paul Goma îi este caracteristică disjuncția valorilor temporale: timpul social, precum și cel creator se reduc, iar deținutul „rămâne ancorat într-un timp biologic al ființelor rudimentare, deprimate, dezumanizate”, menționează Alexandru Lazslo (Lazslo 2008: 125). Timpul istoric nu-i mai este accesibil deținutului politic, întrucât din lipsa de informații, nu poate urmări succesiunea acestuia. Autorul pictează imaginea timpului psihologic, al cărui caracter subiectiv este destul de evident. Cercetătorul Vittorio Benussi relevă ideea că imagina timpul subiectiv depinde de „umplerea” acestuia cu evenimente. Sporirea fluxului de informație creează condiții pentru extensiunea timpului psihologic, care este creionată de către Goma în momentele “spectacolului” de la anchetă, de la purgatoriu, în care se “dilată” însemnările obsesive și rememorările experiențelor existențiale ale

personajului din afara Gulagului. Conștiința timpului psihologic se trezește cu aviditate la recuperarea celor mai mici momente desprinse din biografia protagonistului. Nu este vorba despre o trăire imaginară, ci de o „percepție senzorială conservată ca atare”, susține Ruxanda Cesereanu (Cesereanu 1998: 168). Cu alte cuvinte, posibilitatea de a substitui timpul biografic, cel din exterior, unul punitiv, prin cel psihologic, de natură lăuntrică vine să descopere spirala interiorității. În acest sens, imaginea timpului personalizat prinde contururi.

Fiind tentat să redea fluxul de intensitate al sentimentului non-locului, autorul aduce în prim plan „nefirescul” situației eului, al cărui sistem de relații inter-umane, devine în interiorul carcerii un simbol al singurătății, orice tentativă de a întreține relații în spațiu, precum și apelul la personalizare prin rostirea numelui se nivelează: „Cu toate că eram doi, Șomlea zise, nu: Voi! (dacă tot nu rostea numele nostru), ci Tu și tu” (Goma 1990: 53). Prozatorul vine cu o explicație a motivului imposibilității utilizării pronumelui personal de persoana I, numărul plural - „noi”: „Simplu, în închisoare deținuții nu au voie să folosească pluralul noi. În închisoare ești singur, ești unu, ești eu [...] solicitați decât în numele tău, nu în al unui grup” (idem). În acest sens, Hannah Arendt menționează că spațiul de detenție devine o gaură de uitare „în care oamenii se poticnesc din întâmplare, fără să lase urme obișnuite ale existenței lor trecute”.

Sentimentul dezolării produce o metamorfoză a tabloului lăuntric al naratorului/personajului. Aceasta înseamnă că eul se simte alienat de starea dezolării. Paul Goma schițează inițial imaginea unui eu ce se opune și rezistă: „[...] nu mă lăsam, mă zbăteam, mă lăsam la pământ, mă suceam și rămâneam mereu protejat” (Goma 1990: 151), ca să picteze apoi figura unui „ăla” obsedat de starea sa de despicate, fiind capabil a-și asuma golul, a și-l obiectiva, ca într-un coșmar în care decorul, epica, deznodământul țin de emanația eului străin sieși: „[...] nu puteam rosti nici un cuvânt, nu puteam face nici un gest, nici măcar cu ochii nu mă puteam ruga frumos, eram un sac de antrenament, un sac de fasole care nu vorbește, nu urlă, nu roagă, nu se apără [...]” (ibidem: 169). Eul își reconstruiește propriul abis, de care ia cunoștință cu stupefacție: „Fusesem despicat, jumătate din mine fusese trimis cu totul, mutat acolo, la gaură [...]” (ibidem: 146). În cele din urmă, autorul încearcă să suprapună dănuirea autoironică într-un actant fără chip, pulverizat sufletește: „[...] a născut un om, nu, o dreanță umană, o...o lepădătură a societății, o drojdie dujmănoasă!” (ibidem: 91). Cu toate acestea, Paul Goma optează pentru reprezentarea unui personaj care speră să-și recupereze condiția de nedespicat, insistând asupra recreării locului, restabilirii relațiilor inter-umane în spațiu: „prin urlat să stabilească legătura cu ai lui de care fusese despărțit [...]. Fiindcă urlatul e o punte care-ți dă iluzia că nu ești singur [...] apoi urla și pentru că te știi mai tare decât cei care te bat”. Interiorizată, închisoarea, prin reprezentarea imaginii simbolice, auditive a urlatului – devine un dublu ecou al spiritului eului narator/personaj, aflat la gradul superlativ al libertății interioare, pe de o parte: „puteam urla nestingherit, deci mă puteam exprima, am început să răspund: Nu taaaac, Nu taaaac, Eu nu voiam – nu mai voiam-și urlând, le spuneam că nu mai tac!” , și despicate, pe de altă parte:

[...] simt cum glasul mi se subțiază, se împutinează, se întrerupe, se rupe [...] și glasul: îl văd – capătul lui, rupt, atârnă, se scufundă, încet, înapoi, de unde pornise, ca un jet de arteziană, într-un bazin, după închiderea lentă a robinetului [...] nu mai urlu (ibidem, 174).

Volumul lui Paul Goma este un binom compus din *Gherla*, care evocă expresia detenției propriu zise, și *Lățești*, manuscris neterminat, suspendat în mijlocul unei fraze, care

reia anii domiciliului obligatoriu la Bărăgan, unde libertatea „se arată a fi un regim îmbunătățit de nelibertate”, după cum susține Radu Ciuceanu (Ciuceanu 1991: 62). Cu toate acestea libertatea, fiind egală cu sine și absolut necesară sau iremediabil pierdută, devine condiția sine qua non a ființării în „locul-deschidere” (termenul îi aparține lui Martin Heidegger). Or, „ce fel de libertate-i asta, dacă ies de-aici și intru dincolo?” (Goma 1990: 191). Personajul lui Paul Goma ajunge un obsedat de libertatea care seduce fără de precauție trupul nelibertății. În acest sens, el refuză recompunerea drumului, punctul de plecare al căruia a fost celula: „Nici mai târziu n-am încercat să-l refac, să-l reconstitui, pentru asta ar fi trebuit să mă re-apropii de închisoare”(ibidem: 202). Imaginea domiciliului obligatoriu conturează prin definiție un minus de statut al deținutului liberat:

Cu buletin în regulă. Având chiar și fotografii! Buletin absolut identic cu al cetățenilor (aici merge) liberi ai RPR, deosebirea stând în "micul amănunt": sub fotografie, o șampilă a aplicat două litere: D.O. (ibidem: 242).

Intrarea protagonistului în așa zisa libertate, sau mai exact reîntrirea în ea se realizează cu precauție. Vorbind despre această nouă intrare, Radu Ciuceanu este de părerea că reluarea aceluiași lucru nu este o reiterare, ci o nouă cunoaștere:

Oricât ar părea de bizar, a face din nou un lucru, nu înseamnă a-l repeta, ci a-l reînvăța, reactualizând un gest, o acoladă. Ceva atât de simplu, care prin absență, a devenit cu timpul incomprehensibil. Libertatea constituie pentru fostul încarcerat o terra incognita, unde mișcările înaintează inocent și timid. (Ciuceanu 1991: 62).

Suferința despicării personajului gomian este provocată tocmai de această necesitate de a se reiniția în „locul-de-deschidere” al ființării aparent libere, unde jertfa torturii neîncarcerată trupește, rămâne cu sufletul dezolat de regimul „schizoid de falsificare” (Cesereanu 1998: 12), căci omul nou „nu are nevoie de adevărul concret, ci doar de unul ideal teoretic, corespunzător moralei comuniste” (ibidem). Paul Goma transcrie această stare în felul următor: „ai fi suferit, fiindcă nu ai fost nici deținut, nici liber” (Goma 1990: 244). Cu alte cuvinte, traseul personajului lui Goma nu este deloc unul al mântuirii, odată scufundat în infernul torturii totalitariste va simți necesitatea reconstruirii tabloului utopic al matricei originare ca „loc-de-deschidere”. Etapa salvării din detenție nu va avea loc decât parțial, pe când imaginea paradisului casei din Mana nu va fi regăsit niciodată.

Concluzii

Regăsit în ipostaza de model veridic al scriiturii carcerale, și proiectând în spațiul literaturii române al exilului o „nouă dimensiune” (Popa 2010: 246), Paul Goma denotă în și prin textul său semnificația toposului detenției comuniste. Specificul operei scriitorului, prin subiectivitate și imperativul dezvăluirii, deschide “oblonul” spre o lume aproape necunoscută până în 1973 (anul elaborării celei de-a IV-a variante a *Gherlei*). „*Gherla*, menționează Ruxanda Cesereanu, este deghizată într-un pseudo-dialog care înglobează frânturi negativ-proustiene despre detenție” (Cesereanu 1998: 73). În lucrarea de față s-a insistat asupra revelării imaginii eului despicat, devorat de spațiul purgatoriului, fiind surprins în postura de actant al torturii comuniste și observatorul ei deopotrivă, marcă ireproșabilă a logicii terțului inclus. Specificul romanului *Gherla-Lătești*, este în a prezenta, în debut, imaginea absenței „locului-de-deschidere” autentic, precum și suprimarea liberei expresii a gândirii, sfidând, în acest sens, teoria kantiană a ființării: *e g o s u m – c o g i t o s u m*. „Faptul de a fi în

lume”, dacă e să vorbim în termeni heideggerieni, este minată de patima scrisului. În acest context, lumea “din afară” este substituită cu o capsulă lăuntrică, unde eul gomian descoperă spirala interiorității, construind imaginea mentală a matricei sale organice. Goma apelează la această idee existențialistă, introducând în textul său cuplul corelativ „aici” - „acolo”. Plăsmuirea utopică a unei „imago mundi” devine echivalentă cu trăirea de către eul narator într-un timp psihologic: comprimat și dilatat deopotrivă. În acest context, subliniem ideea, că eul narator nu enunță o trăire imaginară, ci una de ordin afectiv perceptibilă, fiind conservată prin scriere.

Bibliografie

- Arendt 2006: Hannah Arendt, *Originile totalitarismului*, traducere de Ion Dur și Mircea Ivănescu, București, Editura Humanitas.
- Augé 1992: Marc Augé, *Introduction à une anthropologie de la surmodernité*, Paris, Seuil.
- Azoitei 2002: Mihaela Azoitei, *Totalitarism și rezistență în România comunistă. Cazul Goma*, București, Editura Paideia.
- Cesereanu 1998: Ruxanda Cesereanu, *O călătorie spre centrul infernului. Gulagul în conștiința românească*, București, Editura Fundației Culturale Române.
- Ciuceanu 1991: Radu Ciuceanu, *Memorii: Intrarea în tunel*, vol. I, București, Editura Meridiane.
- Cornea 2010: Andrei Cornea, *O istorie a neființei în filosofia greacă de la Heraclit la Demascios*, București, Editura Humanitas.
- Corpas 2003: Iosif Corfas, *Secvențe din fostele închisori politice*, București, Editura Humanitas.
- Coza 2011: Ancuța Maria Coza, *Paul Goma. Destinul unui disident*, Iași, Editura Tipo Moldova.
- Cristea 2008: Dragoș-Mugrel Cristea, *O scurtă introducere în memorialistica detenției românești*, „Philologica Jassyensia”, An IV, Nr. 2, 2008, p. 25–38.
- Goma 1990: Paul Goma, *Gherla-Lătești*, București, Editura Humanitas.
- Hatiegan 2005: Anca Hatiegan, *Bătînd, o(b)stinat(o), la ușa noastră cea de toate zilele*, „Vatra”, Nr.4, aprilie 2005, p. 12-14.
- Heidegger 1996: Martin Heidegger, *Being and time*, translated by Joan Stambaugh, Published by State University of New York Press, Albany.
- Heidegger 1999: Martin Heidegger, *Introducere în metafizică*, traducere în română de Gabriel Liiceanu și Thomas Kleininger, București, Editura Humanitas.
- Heidegger 2003: Martin Heidegger, *Ființă și timp*, traducere din germană de Gabriel Liiceanu și Cătălin Cioabă, București, Editura Humanitas.
- Lazslo 2008: Alexandru Lazslo, *Viceversa! Polemici pro și contra lui Paul Goma*, Timișoara, Editura Bastion.
- Popa 2010: Mircea Popa, *Paul Goma-avatarurile afirmării*, „Continuități”, Cluj-Napoca, Editura Dacia XXI, 2010, p.246.
- Sipoș 2005: Mariana Sipoș, *Destinul unui disident: Paul Goma*, București, Editura Universal Dalsi.
- Thom 1993: Françoise Thom, *Limba de lemn*, traducere de Mona Antohi, studiu introductiv

de Sorin Antohi, București, Editura Humanitas.